रूकडीची दलित व शेत-मजुरांची संस्मरणीय परिषद

कोल्हापूर जिल्ह्यातील रूकडी या गावी ता. १५ जून रोजी दलित व शेत-मजुरांची एक व्यापक परिषद झाली. ही परिषद शेतकरी, शेतमजूर पंचायत व सामाजिक समता व्यासपीठ यांच्या वतीने घेण्यात आली. परिषदेच्या आदल्या रात्रीपासून तो ता. १५ च्या सकाळी १० वाजेपर्यंत अखंड पाऊस झाला. त्यामुळे परिषदेसाठी उभा करण्यात आलेला मंडपही कोसळला आणि परिषद होऊ शकेल की नाही असे वातावरण तयार झाले. पण तशाही अवस्थेत दलित व शेतमजुरांची १० वाजल्यापासून परिषदेस येण्यास सुरवात झाली. काहीजण तर ४० मैलांवरून आले होते. आणि पावसाळी वातावरणातच परिषदेला १ वाजता सुरवात झाली तेव्हा पाच हजाराहून अधिक दलित व शेतमजूर हजर होते.

सामाजिक समता व्यासपीठाचे अध्यक्ष व दलितांचे नेते श्री बापूसाहेब पाटील परिषदेचे अध्यक्ष होते, तर केंद्रीय रेल्वेमंत्री श्री मधू दंडवते प्रमुख पाहुणे होते. ऐनवेळी डॉ. बाबा आढावही परिषदेत सामील झाल्याने परिषद चालक, कार्यकर्ते आणि हजर श्रोत्यांची 'नाही आनंदा तोटा!' अशी भावना झाली. दलित-शेतमजुरांचा समोरचा मोठा समुदाय व त्यांच्या चेहऱ्यांवरील कौतुकमिश्रित उत्साह पाहून वक्त्यांची भाषणेही फार रंगतदार व उद्‌बोधक झाली.

व्यासपीठावर रूकडी गावचे सरपंच श्री बाळासाहेब चौगुले, जनता पक्षाचे अध्यक्ष शामराव परांजपे व शंकरराव पाटील, आमदारद्वय नानासाहेब माने व रवींद्र सबनीस, क्रांतिवीर काका देसाई, हरिभाऊ खुजट, सदाशिवराव सुलतानपुरे, डॉ. मर्दा, अरुण सोनाळकर इ. मंडळी स्थानापन्न झाली होती.

सुरवातीला परिषदेचे स्वागताध्यक्ष श्री श्रीपतराव कांबळे उर्फ दिवाणजी यांचे स्वागतपर भाषण झाले. आपल्या भाषणात त्यांनी रूकडी परिसराला राजर्षी

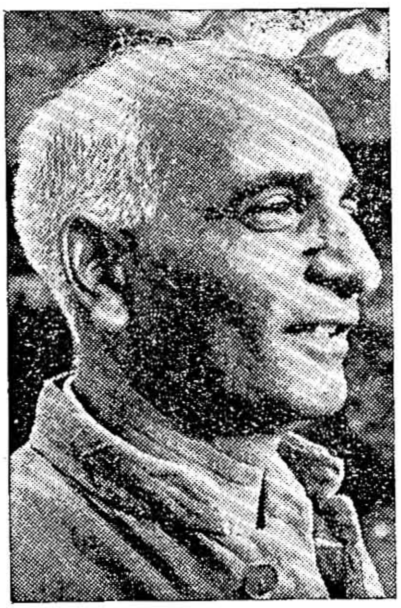

शाहू छत्रपती, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या सहवासाचा व कार्याचा स्पर्श झाला असल्याचे सांगून श्री बापूसाहेब पाटील यांचे १९६८ व १९६९ चे गांधी जन्मशताब्दीतील समता मोर्चे रूकडी गावातून गेल्याचे व या गावीच मोर्चाने मुक्काम केल्याचे सांगितले. आमशी-बीड-आरे-बेलवळे-किणी-रूकडी या गावी गेल्या दशकात कोल्हापूर जिल्ह्यात झालेल्या दलितांच्या शौर्यशाली जमीन संघर्षाचा इतिहास सांगितला. नोकऱ्या-व्यवसायासाठी कर्ज व साधने यासाठी, तसेच दलितांवरील व गरिबांवरील अन्याय अत्याचार-विरोधी मोर्चे यांचा इतिहास कथन केला. आणि समान हक्क न समान न्याय यासाठी अव्याहत कृतिशील असलेल्या अशा या समता ग्रामात ना. मधू दंडवते व डॉ. आढाव व इतर सर्वांचे स्वागत करीत असल्याचे सांगितले.

परिषदेपुढे आलेले ठराव आधीच छापून सर्वांना वाटले असल्याने त्यांतील विचार व मागण्या दीर्घकाळपासूनच्या व सर्वमान्य असल्याने औपचारिकपणे सूचक-अनुमोदक वगैरे पद्धतीने मांडणी करण्याची आवश्यकता नसल्याचे सर्वच प्रतिनिधींनी मत व्यक्त केल्याने व थोडा वेळ थांबलेला पाऊस परत सुरू होण्याचा दाट संभव असल्याने ठरावांचे फक्त जाहीर वाचन करावे व त्यावर निवडक भाषणे व्हावीत असे ठरले. त्याप्रमाणे समता व्यासपीठाचे सरचिटणीस श्री सुरेश शिपूरकर यांनी सर्व ठराव वाचून दाखवले आणि त्यानंतर परिषदेला सुरवात झाली.

परिषदेचे अध्यक्ष श्री बापूसाहेब पाटील यांनी ठरावावरील वक्ते म्हणून अध्यक्ष म्हणून एकच भाषण केले. त्यांचे भाषण फारच माहितीपूर्ण आवेशयुक्त व दलित आणि [illegible] मजुरांच्या संयुक्त सहकार्याचा व्या[illegible]हारिक व वैचारिक आशय [illegible] करणारे झाले. ते म्हणाले,

"ग्रामीण भागातील दलित व [illegible] शेतमजूर यांचे समान आर्थिक [illegible] संबंध आहेत. पण रूढीने व पर[illegible] आपल्यात जे पूर्वग्रहाचे व [illegible] अहंकाराचे तट निर्माण केले [illegible]

देशातील आजचे शासन व शासनयंत्रणा मग ती कोणत्याही पक्षाची असो, ती सवर्णप्रधान आहे. ही सवर्णप्रधान शासकीय यंत्रणा राबवणारे आपली सत्ता व हितसंबंध सहजासहजी सोडणार नाहीत. त्यासाठी आपण कष्टमय व काट्याकुट्यातील संघर्षासाठी अव्याहत तयार असले पाहिजे. त्यात डॉ. बाबासाहेबांचा स्वाभिमान, स्वावलंबन व म. गांधींचा सामुदायिक सत्याग्रह हाच आपला आधार आहे.

त्यामुळे ते एकत्र येत नाहीत. त्याचा अनिष्ट परिणाम म्हणजे आर्थिक व सामाजिक विषमता ते दूर करू शकतील एवढी शक्ती एकटा दलित वर्ग अगर गरीब सवर्ण वर्ग निर्माण करू शकत नाही. त्यासाठी प्रचाराच्या, संघटनेच्या व संघर्षाच्या माध्यमातून हे तट तोडले पाहिजेत व दीर्घकालच्या प्रयत्नाने ते खात्रीने. तुटतील. त्यातून स्पृश्यास्पृश्य भेदाची धार खूपच कमी होईल. आर्थिक विषमता व पिळवणुकही मर्यादित करता येईल आणि शेतात एकत्र काम करणाऱ्या व एकच काम करणाऱ्या स्त्री-पुरुष शेतमजुरांना समान शेतमजुरी मिळवून देण्याचाही प्रश्न असल्याने आपल्या समाजात स्त्री-पुरुषातही जी विषमता व सर्व प्रकारची अलगता आहे त्यालाही क्रमशः आवर बसेल. अशा प्रकारे सामाजिक, आर्थिक आणि स्त्री-पुरुषादी विषमता व भेदाभेद दूर करण्याचे सुप्त सामर्थ्य या दलित शेतमजूर आंदोलनात असल्याने हे एक फार महत्त्वपूर्ण व परिवर्तनाला पोषक आंदोलन आहे. ग्रामीण भागात दलितांची सामाजिक गुलामगिरीतून मुक्तता करण्यास सवर्ण शेत-मजुरांचीही आर्थिक पिळवणुकीतून सुटका झाली पाहिजे. हे काम परस्परांना मदत करून होणार आहे. शिवाय हे दोन विभाग एकत्र आल्याने स्त्री-मुक्तीलाही चालना मिळाल्याविना राहणार नाही. हे परिश्रमपूर्वक व नियोजनपूर्वक घडवून आणणे हाच शेतकरी शेतमजूर पंचायतीचा व सामाजिक समता व्यासपीठाचा उद्देश आहे."

"गावातील काय अगर देशातील काय, राजकीय सत्ता ही या अगर त्या सवर्ण गटात किंवा सवर्णप्रधान राजकीय पक्षात विभागलेली असते. गावातील किंवा देशातील हा सवर्णप्रधान सत्तेचा डोलारा अनेक आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक आणि जातीय ताणाबाण्यातून सावरला जात असतो. पण माझ्या दलित आणि शेतमजूर भावांनो आणि

बहिणींनो, समान आर्थिक हितसंबंध असलेल्या सवर्ण शेतमजुरांच्या व दलितांच्या संयुक्त आंदोलनांत आपण प्रभावी अशी अभेद्य एकजूट उभी केली तर त्यात असे काही सुप्त सामर्थ्य आहे की बघता बघता आपण हा समतोल उद्ध्वस्त करू शकतो, असे मी स्वानुभवाने व आत्मविश्वासाने सांगू शकतो. या एकजुटीचे सामर्थ्य अचूकपणे हेरूनच सत्ता हातात असता ज्या इंदिरा गांधींनी दलितांसाठी काही उल्लेखनीय कार्य केले नाही त्या आता सत्ता गेल्यावर दलितांना-गरिबांना व उपेक्षित अल्पसंख्यांकांना सोन्याची घरं बांधून देण्याचा पुढील वायदा करत आहेत. ठीक आहे. सत्ता गेल्यावर तरी राजकारण म्हणून बाईंना ही चिंता लागली असेल तर मला वाईट वाटत नाही. पण सत्तेचे चौथाई व सरदेशमुखीची लुटालूट करणाऱ्या जनता पक्षाच्या बारभाईंना मात्र हे कळत नाही आणि कळलं तरी बारभाईंच्या कारस्थानातून त्यांना हे वळत नाही.

"डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर नेहमी म्हणत असत की, मला दलितांना राज्यकर्ती जमात बनवायची आहे. डॉ. बाबासाहेबांचे आम्ही विनम्र व लहान वारसदार दलितांची आणि गरिबांची एकजूट करून त्यांचा हा विचार एक दिवस आचारात आणल्याविना स्वस्थ राहाणार नाही. पण त्यासाठी आपल्याला प्रयत्नांची पराकाष्ठा करावी लागणार आहे याचा विसर पडू देऊ नका. माणुसकीला पारखे होऊन आणि समाजविन्मुख व आत्मकेंद्रित बनून बोनसक्रांती आणि भत्ता परिवर्तनाच्या मागे लागलेल्या, तुलनेने श्रीमंत व सवर्ण कामगार व त्या भत्ता व बोनसमधील कमिशन क्रांतीमागे असलेल्या त्यांच्या काही श्रीमंत सवर्ण कामगार नेत्याकडून आता समग्र न्याय परिवर्तनाची अपेक्षा राहिली नाही. अर्थात हे सरसकट सर्वच कामगार संघटना व कामगार पुढारी यांना लागू नाही, पण सर्व प्रकारे पिळला जात असलेला हा दलितांचा व तळच्या श्रमिकांचा मोर्चा मात्र मानवी मूल्यावर

ठराव

हस्तांतरित जमिनी व किमान शेतमजुरी

महाराष्ट्र राज्यात दलितांच्या ज्या जमिनी विविध कारणांस्तव हस्तांतरित झाल्या आहेत त्या मूळ मालकांना परत देण्याचा कायदा विनाविलंब मंजूर करण्यात यावा आणि त्यातून उत्तम प्रतीचे शेती-उत्पादन करता येण्यासाठी सुरवातीच्या काळात दलितांना शासनातर्फे सर्व प्रकारचे जरूर ते विशेष सहाय्य देण्यात यावे अशी या परिषदेची मागणी आहे. तसेच सध्याची महागाई व जीवनमानाच्या सर्वसामान्य गरजा लक्षात घेऊन शासनाने जाहीर केलेल्या किमान शेतमजुरीत वाढ होवून स्त्रीपुरुषांना समान व किमान शेतमजुरीच्या कायद्याची कडकपणे अंमलबजावणी करण्यात यावी.

या मागण्या पूर्णतया कालोचित व न्यायोचित असता व महाराष्ट्र शासनाचे नेत्यांच्या सामाजिक न्यायाच्या सतत होणाऱ्या भाषणाशी व शासनाच्या जाहीर धोरणाशी सुसंगत असताही त्यांची अंमलबजावणी होत नाही यामुळे काँग्रेस शासनाचे हेतू व प्रामाणिकपणा याबद्दल जनतेच्या मनात रास्त शंका तयार झाल्या आहेत. त्या शंका केवळ उचित अशा प्रत्यक्ष व्यवहारातील उपाययोजनेनेच दूर होतील आणि त्यानंतरच दलितांचे व शेतमजुरांचे समाधान होईल. महाराष्ट्रातील श्रीमंत व सवर्ण शेतकरी यांच्या असमर्थनीय हितसंबंधाना धक्का देणाऱ्या अशा या मागण्या असल्याने व याच वर्गाची शासनावर पकड असल्याने या मागण्या मंजूर करण्यात काँग्रेस शासनाकडून टाळाटाळ होत असावी. याबाबतीत सनदशीर मार्गाचा काही उपयोग होत नाही असे आजवरच्या अनुभवावरून दिसून आले असून व प्रस्थापित हितसंबंधी आपले अन्याय्य हितसंबंध सुखासुखी सोडायला तयार होत नाहीत हे जाणून ता. ३० सप्टेंबर १९७८ अखेर महाराष्ट्र सरकारने या कामी समाधानकारक कायदेशीर तरतुदींची उपाययोजना केली नाही, तर शेतमजूर व दलितांनी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या स्वाभिमानी व स्वावलंबी पद्धतीने व म. गांधीप्रणीत अनत्याचारी सामुदायिक सत्याग्रहाच्या मार्गाने लढचास तयार राहावे असे या परिषदेचे आवाहन आहे.

आधारलेली समताधिष्ठित क्रांती घडवून आणल्याविना स्वस्थ राहणार नाही. दलितांचा व श्रमिकांचा हा संघर्ष फक्त जमिनीच्या अगर किरकोळ नोकऱ्यांच्या तुकडचासाठी, किंवा केवळ चवली-पावलीच्या वाढीसाठी नसून तो सत्ता-संपत्ती व प्रतिष्ठा यांच्या वाटपात देशातील सर्व दलितांना व श्रमिकांना समान हक्क देण्यासाठी आहे. "स्वातंत्र्य मिळाले म्हणजे सामाजिक सुधारणा आपोआप होतील या युक्तिवादातील फोलपणा आता उघड झाला आहे. पण आता समाजवाद प्रस्थापित झाला रे झाला की सामाजिक समता येणारच असे सांगणारे नवीन सिद्धांती व वेदांती तयार झाले आहेत. मात्र दलितांनी आणि उपेक्षितांनी या नव्या भ्रमात न सापडता सामाजिक व आर्थिक समतेचा लढा एकदम व एकत्रित चालवण्याचा आपला आग्रह सोडता कामा नये."

"देशातील आजचे शासन व शासन-यंत्रणा मग ती कोणत्याही पक्षाची असो ती सवर्णप्रधान आहे. ही सवर्णप्रधान शासकीय यंत्रणा राबवणारे आपली सत्ता व हितसंबंध सहजासहजी व सुखासुखी सोडणार नाहीत. त्यासाठी आपण कष्टमय व काटचाकुटचातील संघर्षासाठी अखंड व अव्याहत तयार असले पाहिजे. त्यात डॉ. बाबासाहेबांचा स्वाभिमान व स्वावलंबन आणि म. गांधीजींचा सामुदायिक सत्याग्रह हाच आपला आधार आहे व हाच आजच्या या परिषदेचा निर्धार आहे."

श्री बापूसाहेबांच्या अध्यक्षीय भाषणानंतर डॉ. बाबा आढाव यांनी **आपले** विचार व्यक्त केले. परिचित असलेल्या सत्याग्रहींना एकवार न्याहळून **त्यांनी** बोलण्यास प्रारंभ केला. "या **माझ्या** आयाबहिणींच्या चेहऱ्यांवर **अजूनही** एक प्रश्न दिसतोय की, स्वराज्य **मिळून** तीस वर्षे झाली, शाहूमहाराज **गेलेत** डॉ. बाबासाहेब गेलेत, तरीही **समता** संपत्ती, आणि प्रतिष्ठेचा हा **न्याय्य** लढा अजूनही सुरूच आहे. हा **लढा** संपणार तरी कधी? या प्रश्नाचे **उत्तर** आपण केव्हा देणार **आहोत** असा सवाल करून ते पुढे म्हणाले, "यांना मत मिळाले पण पत **मिळाली** नाही. नागापूरचे सवर्ण गेली **कित्येक** वर्षे लिलावात घेतलेली देव**स्थानची** जमीन ओस पाडताहेत परंतु **कामासाठी**

शिवशिवणाऱ्या हातांना तिचा स्पर्श होऊ देत नाहीत. सीलिंगचा कायदा होऊनही हजारो एकरवाले जमीनदार अजूनही बायका-पोरांच्या नावे जमीन खरीदताहेत. धनवंत झालेले डॉक्टर, वकील, कारखानदार जमिनीवरची मालकी राबणाऱ्यांच्यासाठी सोडायला तयार नाहीत. देशात मालकी हक्काच्या खोडाची खोलवर रुजलेली मुळे जनता पक्षाला समूळ उखडून काढली पाहिजेत. त्याने ती काढणे काळाची गरज आहे."

माणसांच्या दुनियेतच असे का ?

ज्याला आयुष्यभर कर्मानेच दुःख बहाल केले आहे तो दलित व ज्याला कर्मानेच आयुष्यभर पुरेल इतके सुख बहाल केले आहे तो उच्च,—या कर्मकांडाला आता मूठमाती दिलीच पाहिजे. शाहूराजे जाऊन ६० वर्षे झाली पण अजूनही कोल्हापूरजवळच्या चिखलीसारख्या गावी डॉ. आंबेडकरांचा फोटो गावातून न्यायला बंदी होते हे पाहून मनाला असह्य वेदना होतात व महात्मा फुल्यांचे शब्द आठवतात– "दररोज झाडाच्या प्रत्येक पानाला एकदा तरी सूर्याचा किरण जर मिळत असेल तर माणसांच्या दुनियेतच असे का व्हावे की जिथे एकाच्याच वाट्याला सारे सुख, सत्ता, संपत्ती आणि प्रतिष्ठा जावी आणि दुसरा केवळ दुःखाच्या ओझ्याखालीच राहावा ?"

"बाबासाहेबांची जयंती देशभर साजरी होते. पण पूजा माणसाच्या फोटोच्या आकाराची नको तर विचाराची व्हायला हवी. विचाराचा मुडदा पाडून आकाराच्या केल्या जाणाऱ्या ढोंगी पूजांना फसू नका. तसेच केवळ पुढाऱ्यांचे व्यक्तिस्तोम न माजवता स्वतःच्या हिंमतीवर लढा. या लढ्यात मी

ठराव

सहकारी चळवळ व दलित-दुर्बल घटक

महाराष्ट्रातील सहकारी संस्थांचा फायदा प्रामुख्याने श्रीमंत व सवर्ण लोकांनाच होत आहे. कर्ज-नोकऱ्या व अन्य बाबतीत दलितांची मोठ्या प्रमाणावर वंचना व उपेक्षा होत आहे. ज्या ठिकाणी दलितांना सहकारी संस्थांतून स्थान मिळते ते बहुतांशी तळच्या श्रेणीत असते. शिवाय अशा व्यक्तींना या किरकोळ सवलतीच्या मोबदल्यात निरनिराळ्या निवडणुकांत आपल्या व्यक्तिस्वातंत्र्यास व लोकशाही हक्कास मुकावे लागते. हा सहकारी संस्था चालकाकडून दलितांना व दुर्बलांना येणारा एक कटू अनुभव आहे. महाराष्ट्रातील सहकारी चळवळीत माजलेला भ्रष्टाचार-वशिलेबाजी-अकार्यक्षमता व राजकीय सत्ताबाजी व त्याकडे महाराष्ट्रातील काँग्रेस पक्ष व काँग्रेस सरकार यांचे खुर्ची कारणास्तव असलेले दुर्लक्ष हा एक वेगळाच विषय आहे. तो आज या ठिकाणी अभिप्रेत नाही. पण या राज्यातील सहकारी चळवळीला एका बाजूने श्रीमंतांच्या व सवर्णांघरच्या मोलकरणीचे व दुसऱ्या बाजूने दलित-दुर्बलांच्या लोकशाही स्वातंत्र्याच्या कत्तलखान्याचे जे स्वरुप येत आहे त्याकडे महाराष्ट्र शासनाचे अनेकदा लक्ष वेधूनही सत्ताकारणास्तव अशा अन्याय्य अपप्रवृत्तीला परिणामकारक आळा घालण्याचे कामात महाराष्ट्र सरकार टाळाटाळ करीत आहे. व्यक्तिस्वातंत्र्याचा आयुष्यभर निष्ठेने व प्रखरपणे पाठपुरावा करणाऱ्या म. गांधी व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या प्रतिमा पुजणाऱ्या महाराष्ट्र शासनाच्या नेत्यांना या दुःखद व दाहक वस्तुस्थितीत बदल घडवून आणण्याची वस्तुतः आस लागली पाहिजे. याचसाठी आम्ही महाराष्ट्र शासनाकडे आग्रहाची मागणी करतो की, त्यांनी महाराष्ट्रातील सहकारी चळवळीच्या सध्याच्या अवस्थेचे मूल्यमापन करून ती दलित व दुर्बलाभिमुख करावी व त्यात दलित आणि दुर्बल घटकांचे स्थान, मान व मत सुरक्षित राहील अशी कायदेशीर उपाययोजना करावी. मात्र दलित व दुर्बल समाज घटकांतील कार्यकर्त्यांनी केवळ सरकारच्या तोंडाकडे हात जोडून स्वस्थ न पहात बसता सहकाराचा लोण्याचा गोळा आपल्याच एकट्याच्या घशात टाकणाऱ्या व दलितांना उपाशी ठेवून व प्रसंगी त्यांचे लोकशाही हक्क हिरावून घेणाऱ्या श्रीमंत व सवर्ण सहकारी संस्था चालकाविरुद्ध आणि अशा अन्याय्य कृत्यांना पाठीशी घालणाऱ्या काँग्रेस पक्षाविरुद्ध व शासनाविरुद्ध लोकशाही मार्गाने प्रभावी लोकमत तयार करावे असे या परिषदेचे आवाहन आहे.

सदैव तुमच्या खांद्याला खांदा लावून लढत राहील.''

बाबा आढावांच्या भाषणानंतर राखीव मतदार संघातून निवडून आलेले जनता आमदार नानासाहेब माने यांनी स्वतः प्रांत ऑफिसर म्हणून सरकारी नोकरीत असताना आलेले अनुभव सांगितले. होते. श्री माने यांच्या भाषणानंतर ते बोलायला उभे राहिले.

" दिल्लीमध्ये केवळ फायलीतील कागदांत डोके घालून बसण्याऐवजी अधून-मधून जिवंत माणसांच्या ज्वलंत प्रश्नाचं दर्शन घडावं म्हणून मी खेड्यात येतो'' अशी सुरवात करून ते म्हणाले, " माझा

" हस्तांतरित जमिनीच्या बाबतीत दलितांवर झालेल्या अन्यायाइतका भयानक अन्याय जगात क्वचितच पहायला मिळेल. म्हणून हा कायदा दिलेल्या मुदतीत न झाल्यास आम्ही या लढ्याने महाराष्ट्र शासन कोसळून दाखवू.'' असा निर्धार त्यांनी व्यक्त केला.

रेल्वेमंत्री श्री मधु दंडवते परिषदेला प्रमुख पाहुणे म्हणून आले होते. त्यांचे भाषण ऐकायला सर्वच आतूर झाले रेल्वेमंत्री म्हणून उल्लेख न करता प्राध्यापक म्हणून उल्लेख केल्यानं मला समाधान वाटलं. कारण डॉ. आंबेडकरांशी माझं फार जवळचं नातं आहे. त्यांच्याच कॉलेजमध्ये २५ वर्षं प्राध्यापकाचं काम करण्याचं भाग्य मला लाभलं आणि तिथंच मी केवळ पुस्तकी ज्ञानात रस न घेता त्यांच्या जीवनातील सुख-दुःखाच्या अनुभवात मी रस घेतला. म्हणून अजूनही मला त्यांनी पडवीत बसून सांगितलेले सर्वच्या सर्व आठवते. घटनासमितीसमोरचे त्यांचे भाषणही आठवते. ते म्हणाले होते, 'आम्ही इतक्या परिश्रमाने देशाला ही लोकशाहीची घटना देताहोत, पण या घटनेत संघर्ष आहे. माणसाला केवळ राजकीय पत देऊन चालत नाही तर त्याला सामाजिक पतही मिळवून द्यायला हवी. दबलेल्या दुर्बल-दलित समाजाचा पुढारलेल्या समाजाशी असलेला संघर्ष मिटवून त्यांना सामाजिक न्याय जर नाही दिला तर हा दबलेला समाज ही घटना मोडून तोडून टाकील' हे त्यांचे बोल कधीही विसरता कामा नये.''

" केवळ आर्थिक प्रगती झाली की सामाजिक समता येते हे विधान निखालस खोटे आहे'' असे बाबासाहेब नेहमी म्हणत असत. असे सांगून त्यांनी बाबासाहेबांच्या जीवनातील त्यांनी अनुभवलेल्या घटनांवरून त्याची सत्यता पटवून दिली. इंग्रज व्हाइसरॉयच्या आग्रहाखातर त्यांच्यासमवेत जगन्नाथपुरीला ते गेले असताना दीड-दमडीच्या पुजाऱ्याने बाबासाहेबांना मंदिरात प्रवेशही करू दिला नाही. गव्हर्मेंट लॉ कॉलेजमध्ये प्राध्यापक असताना इतर प्राध्यापकांच्या भांड्यातून त्यांना पाणी पिता येत नसे त्या वेळी त्यांचा झालेला घोर अपमान इराण्याच्या हॉटेलात चहा पिऊन मागील दरवाजाने कुणाला न दिसता जावे लागले त्या वेळी झालेली मानहानी तसेच टांग्यातून जाताना धंदा बुडेल म्हणून उतरवणाऱ्या टांगेवाल्याचे बोल बाबासाहेब कधीही विसरले नाहीत म्हणूनच त्यांनी आपल्या दलित बांधवांसाठी बौद्ध धर्माचा [illegible] दाखवला.''

बाबासाहेबांच्या आठवणींनी स्वत दंडवते व श्रोतेही भावनावश [illegible] होते.

ठराव

दारूबंदी-जातिनिर्मूलन व कुटुंब नियोजन यांना पाठिंबा

मद्यपानव्यसन—अनियंत्रित व अविचारी प्रजोत्पादन व जातीय भेदाभेद हे जनतेच्या व सुधारणेच्या व प्रगतिच्या आड येणारे मोठे अडथळे आहेत. म्हणूनच देशातील व महाराष्ट्रातील थोर समाज सुधारकांनी व राजकीय नेत्यांनी दारूबंदी-कुटुंबनियोजन आणि उच्चनीच जातिविरहीत समाजव्यवस्था यांची शिकवण समाजाला आजवर देण्याचा प्रयत्न केला आहे. ज्यात दलितांची फार मोठी संख्या आहे अशा मालमत्ताहीन कष्टकरी समाजाचे आजचे उत्पन्न व जीवनमान पाहता व मनुष्य निर्धन आहे, कष्टकरी आहे व दलित आहे म्हणून त्यांना हीन लेखण्याची काही समाजविभागातील मनोवृत्ती विचारात घेता आज दलितांना व शेतमजुरांना तर वरील देशहितकारी व समाजहितकारी योजनांची अधिक गरज आहे. यासाठी दारूबंदी-कुटुंबनियोजन आणि जातिनिर्मूलनाच्या शासकीय प्रयत्नांना ते काही प्रमाणात अपुरे असले तरी सक्रिय साथ देण्याचा आणि या योजनांच्या यशस्वितेसाठी विविध मार्गांनी प्रभावी लोकमत तयार करण्याचा या परिषदेचा निर्णय व निश्चय आहे.

"आमचे स्वामी आणि मालक बनण्यात तुमचे हीत असेल पण तुमचे गुलाम बनण्यात आमचे हीत काय? असा सवाल विचारणाऱ्या अब्राहम लिंकनचा आदर्श बाबासाहेबांनी ठेवला होता."

परिषदेतील भगिनींना उद्देशून प्रा. मधु दंडवते म्हणाले, "कर्वे, फुले यांच्या दगडी पुतळ्यांतून जिवंत स्फूर्ती घ्या. या समाज सुधारकांची परंपरा महाराष्ट्रात आहे म्हणून समतेची चळवळ जिवंत आहे हे विसरू नका."

शेतकरी शेतमजुरांच्या बाजूने उभे राहण्याचे श्रोत्यांना आवाहन करून ते म्हणाले, "आपल्याला गरिबीचे वाटप करायचे नसून नवा समाज निर्माण करायचा आहे. ८० टक्के लोकांकडे मालमत्ता नसताना घटनेने दिलेला मालमत्तेचा मूलभूत हक्क जनता सरकारच्या राजवटीत अस्तित्वात राहणार नसून काळ्या पैशाच्या समांतर अर्थव्यवस्थेचाही निकाल लावण्याचा त्यातून प्रयत्न आहे," हेही मंत्री महाशयांनी ओघात सांगितले.

प्रा. दंडवते यांनी समारोप करताना सर्वांनाच एक आवाहन केले. "केवळ सरकारच्या भरवंशावर न राहता स्वतः संघटित होऊन स्वतःचे प्रश्न आपल्या ताकतीवर सोडवा. नवसमाज निर्माण करताना आणि त्यातून नवा माणूस घडवताना मी सदैव तुमच्याबरोबर राहीन."

ना. दंडवतेंच्या भाषणातील कळकळ, जनतेशी समरस होण्याची तळमळ यामुळे परिषदेचे वातावरण भारून गेले होते. आभार प्रदर्शनानंतर प्रा. दंडवते यांनी रूकडीच्या दलित वस्तीत जाऊन तेथे चहापान केले. चिखल तुडवत पावसात भिजत दलित वस्तीवर येणारा हा पहिलाच मंत्री असावा.

◎ ◎

ठराव

नवीन पोलीस कमिशन नेमा

महाराष्ट्र राज्याच्या पोलीस सब-इन्स्पेक्टरच्या भरतीत वरपासूनं खालपर्यंत फार मोठ्या प्रमाणात लाचलुचपत व वशिलेबाजी माजली असल्याचा सर्वत्र बोलबाला आहे. या प्रकाराला आळा घालण्याच्या उद्देशाने असो अथवा अन्य काही हेतूने असो या नेमणुका इत.पर पब्लिक सर्व्हिस कमिशनकडून होतील, या महाराष्ट्र राज्याच्या गृहमंत्र्यांच्या घोषणेचे एक अंशतः उपयुक्त उपाययोजना म्हणून आम्ही स्वागत करतो. तथापि सामाजिक न्याय, सामाजिक समता, कायद्याचे राज्य आणि समान नागरिकत्व हा आपल्या कारभारविषयक धोरणापैकी अत्यंत महत्त्वपूर्ण भाग असल्याचा जाहीर दावा करणाऱ्या काँग्रेस सरकारला या धोरणाशी सुसंवादी अशी कायदा आणि सुव्यवस्थेची यंत्रणा निर्माण करण्यास ही सुधारणा अपुरी आहे.

देशाला स्वातंत्र्य मिळून तीस वर्षे झाली तरी पोलीसी मनोवृत्तीत व पोलिस खात्याच्या दैनंदिन कारभारात फारसा बदल झाल्याचे नागरिकांच्या प्रत्ययास येत नाही. त्यातून खात्याच्या कनिष्ठ पातळीवरच्या कारभार पद्धतीत तर काहीच बदल नाही. गरीब व श्रीमंत यांच्या तंटचात आणि हरीजन व सवर्ण यांच्या संघर्षात पोलीस सहसा श्रीमंतांना व सवर्णांना पक्षपाती असतात. हरिजन-झोपडवासी व दुर्बल घटकांचे सामाजिक न्याय व सामाजिक समता याबद्दलची आंदोलने म्हणजे बऱ्याचशा पोलिसांना तो एक दंग्याधोप्याचा व गुन्हेगारीचाच प्रकार वाटतो. पोलीस स्टेशनवर सामान्य कष्टकरी माणसाच्या वाटचाला बहुतांशी पोलिसाची उपेक्षा व तुच्छताच वाटचाला येते.

पोलीस खात्याची ही प्रतिमा बदलून सामाजिक न्यायाच्या मूल्यांचे आकलन असलेला व प्रत्येक व्यक्तीच्या मानवी प्रतिष्ठेची बूज राखणारा व विविध प्रकारची आंदोलने व अशांतता यांतील तरतम सारासार विचाराने जाणणारा आणि कधी कल्पकतेने तर कधी खंबीरपणे कायदा व सुव्यवस्था राखणाऱ्या कर्तव्यदक्ष—कार्यक्षम व आधुनिक पोलीस मनाची व पोलीस व्यवस्थेची आज गरज आहे.इथून पुढच्या काळात सामाजिक न्यायाचे संघर्ष तीव्रतर होण्याची लक्षणे दिसत असता अशा सुधारणांची नितांत व तातडीची गरज आहे, याकडे आम्ही महाराष्ट्र सरकारचे लक्ष वेधू इच्छितो. यासाठी पोलीसभरती, त्यांचे सेवानियम, अभ्यासक्रम, पदोन्नती व शिक्षण वगैरे प्रश्नांचा सांप्रतच्या सामाजिक संदर्भात सांगोपांग व सखोल विचार करून सरकारला शिफारशी करण्यासाठी दलित व अन्य आंदोलनाशी संबंध असलेल्या कायदा व सुव्यवस्थेच्या प्रश्नाचा अभ्यास केलेल्या व प्रशासकीय अनुभव असलेल्या अभ्यासू व्यक्तींची शासकीय व निमशासकीय असे संयुक्त पण पक्षबाजी व वशिलेबाजीविरहीत नवीन पोलीस कमिशन नेमण्यात यावे, अशी या परिषदेची महाराष्ट्र शासनाकडे मागणी आहे.

ठराव

श्रद्धांजली

महाराष्ट्रातील मांतग समाजाचे एक नेते व माजी खासदार श्री के. एल्. उर्फ आबासाहेब मोरे यांच्या दुःखद निधनाबद्दल, समाजासाठी आणि देशासाठी त्यांनी केलेल्या कार्याबद्दल त्यांना आदरांजली वाहून ही परिषद आपला दुखवटा व्यक्त करीत आहे.

ठराव

न्यायालयीन चौकशीची मागणी

मोटार अपघातात मृत्यू पावलेल्या कोल्हापूर येथील श्री कवाळे या दलित युवकाच्या मृत देहाची अकारण बेवारशी ठरवून ज्या अति शीघ्र गतीने विल्हेवाट लावण्यात आली ती घटना अत्यंत निषेधार्ह व संशयास्पद आहे. शिवाय दलित व गरीब समाजविभागातील व्यक्तीकडे पाहण्याची महाराष्ट्र सरकारच्या पोलीस खात्याची दृष्टी किती बेपर्वाईची व अवमानकारक आहे हाही त्यातील फार महत्त्वाचा भाग असून जरूर त्या सुधारणेसाठी ही परिषद महाराष्ट्र शासनाचे त्याकडे लक्ष वेधवीत आहे. संबंधित पोलीस अधिकाऱ्याला निलंबित करून त्याची खात्यामार्फत चौकशी करण्याची उपाययोजना अपुरी व असमाधानकारक असून ती निःपक्षपाती होणार नाही असा सर्वत्र संशय व्यक्त केला जात आहे. दलितांच्या जीविताची व प्रतिष्ठेची तसेच लोकमताची व न्यायाची महाराष्ट्र शासनाला काही चाड असेल तर त्यांनी या प्रकरणाची संशयातीत अशी न्यायालयीन चौकशी करावी, अशी या परिषदेची आग्रहाची मागणी आहे.

ठराव

आजरा येथील फादर प्रभुधर यांना आजऱ्याचे पोलीस सबइन्स्पेक्टर श्री जगताप यांनी मारहाण करून बेकायदा डांबून ठेवले. त्यांचा मानसिक व शारीरिक छळ केला व दडपणाने हे प्रकरण दडपण्याचा प्रयत्न केला. सर्वपक्षीय व सर्वधर्मीय जनतेने या घटनेचा तीव्र निषेध करून जगताप यांना 'सस्पेंड' करण्याची मागणी केली आहे. पोलिसी खात्यातील अशा नेहमी घडणाऱ्या प्रकरणांमुळे निरपराध जनतेला विशेषतः दलित, दुर्बल जनतेला त्रास सहन करावा लागतो.

म्हणून आजऱ्यातील या प्रकरणाची ताबडतोब न्यायालयीन चौकशी करण्यात येऊन अपराध्याला शासन करण्यात यावे, अशी ही सभा मागणी करीत आहे.

गलथानपणाचा नमुना

गेल्या आठवड्यात दिल्लीच्या एका पोलिसाने पुण्याला येऊन जनता पक्षाचे तरुण कार्यकर्ते डॉ. रत्नाकर महाजन यांना अटक करून दिल्लीस नेले !

आणीबाणीच्या काळात डॉ. महाजनांनी दिल्लीला इंदिरा गांधीविरुद्ध निदर्शन केले होते. त्यावेळी त्यांना अटक करून त्यांच्यावर इंदिरा सरकारने खटलाही भरला होता. त्यावेळी ते दिल्लीच्या कारागृहात दहा महिने राहिले.

दिल्लीत जनता सरकार आल्यानंतर आणीबाणीविरोधी काम केल्यामुळे ज्यांचेवर इंदिरा शासनाने खटले दाखल केले होते, त्यांच्यावरील खटलेही मागे घेण्यात आले. परंतु डॉ. महाजन यांच्यावरील खटला मात्र तसाच राहिला. या खटल्याबद्दल आमदार डॉ. कुमार सप्तर्षी यांनी कायदेमंत्री श्री शांतिभूषण यांना कळवले होते. कायदेमंत्र्यांनीही या प्रकरणात आपण लक्ष घालून डॉ. महाजन यांचेवरील खटला मागे घेण्याचे दिल्लीच्या पोलिस अधिकाऱ्यांना कळवतो, असे कुमार सप्तर्षी यांना कळवले आहे.

कायदेमंत्र्यांनी या प्रकरणात कितपत लक्ष घातले हे आता तरी सांगता येत नाही, परंतु डॉ. रत्नाकर महाजन यांची अटक म्हणजे जनता सरकारच्या भोंगळ कारभाराचा उत्तम नमुना आहे यात संशय नाही.

डॉ. महाजन यांच्या अटकेने नोकरशाहीच्या विळख्याने प्रशासनाला आणि राज्यकर्त्यांना किती घट्ट आवळून ठेवले आहे याची प्रचिती येते.

डॉ. महाजन यांना दिल्लीच्या मॅजिस्ट्रेटने जामिनावर सोडले आहे. यासाठी उद्योगमंत्री श्री जॉर्ज फर्नान्डिस यांना न्यायालयात जाऊन मॅजिस्ट्रेटला तशी विनंती करावी लागली ! आता हा खटला मागेही घेतला जाईल, परंतु त्यामुळे शासकीय गलथानपणा उजेडात आला. हा शासकीय गलथानपणा केवळ सरकार बदलण्याने दूर करता [illegible] शक्य नाही. त्यासाठी भोंगळ आणि [illegible] अधिकाऱ्यांविरुद्ध प्रभावी लोकमत संघटित करण्याची आवश्यकता आहे.